

Десетилетия по-късно Дойно Граматик от Елена продължава поетическата практика на Партений; през 1784 г. той, както вече казах, помества в своя препис на „История славяноболгарская“ две песни, свързани с военните подвизи на цар Крум и с цар Самуил. И в това отношение следователно Партений е първоначален. Той е далечен предходник на новобългарската поезия, която здраво свързва с актуални нужди на своето време, определено я насочва към служба на живота (воспѣвати, пѣти); и толкова по-ясно става това, като се вземе под внимание фактът, че песента му за Русия има борческа (военна) тематика. За голямо съжаление прекрасната инициатива на Партений не намерила продължител; една от причините за това ще да е и обстоятелството, че наскоро след смъртта му никой измежду българите не се издигнал и не добил такава висока култура, каквата имал той. След Партений у нас продължило да се шири средновековното религиозно стихотворство, основно различаващо се от духа и стила на нашия пръв светски поет.

Поетическото творчество на Партений Павлович дава основание да се говори за българска поезия през XVIII в., за свързване на поезията с важни задачи на живота, за емоционално отношение към лични и обществени прояви на живота. Стихотворенията му се отличават от обикнатите преди това (и даже и по негово време) тривиални църковно-религиозни стихове не само по тематика, но и по особености на тяхното изграждане — строфа, рима, стъпка (макар с известни нарушения). А това са характерни особености на поезията от по-ново време. Като е дума за поетическите занимания на Партений също не бива да се забравя, че той е превел от гръцки на черковнославянски език една „Ода за второто Христово пришествие“, написана от гръцкия император Лъв Премъдри. Одата, претърпяла две издания (1760 и 1763 г.), е позната само библиографски, поради което нещо определено за нейните художествени достойнства не мога да кажа.

При по-нататъшни издирвания из наши ръкописи от XVIII в. никак не е изключена възможността да се открият и други стихотворения, подобни на Партениевите. Ясно е следователно, че въпросът за началото на новобългарската поезия трябва да се преразгледа, като безусловно се свърже с появилите се поетични творби в нашата литература през XVIII в. Това е и фактически, и методологически правилно. Такава постановка дава по-ярка и по-пълна представа за българската литература от онази епоха; покрай доминиращите средновековни форми и съдържание почват да се явяват нови елементи, които именно обуславят нейното развитие в следващите десетилетия.

ИЗ ЖИВОТА НА ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ В ЦАРИГРАД И ОДРИН

Димо Минев

В Окръжния държавен архив — В. Търново се намира един „Дневник на Панайот Василев Типографов“ (Фонд 65, архивна единица 221), в който откриваме интересни сведения за общественика и учителя Петко Р. Славейков. Авторът на този дневник е описал накратко живота си и предназначава писаното за своите наследници. Той е роден в Търново през март 1854 г. Учил се до първи клас и през 1866 г., когато умрял баща му, напуснал училището. Майка му го дала да учи абаджийския занаят, на който той чиракувал 4—5 месеца. Тогава той се запознал с П. Р. Славейков и следният откъс от неговия дневник разказва за връзките на Панайот В. Типографов със Славейков в Цариград и Одрин.

„През лятото на 1867 г. дойде в Търново Петко Рачов Славейков (същи брат на кръстника ми Панайот Рачев, казанджията) и с още 2—3 момчета от гр. Трявна

и заедно със сина му Рача П. Славейков, ма взема при себе си и след 3—4 дни отпътувахме за Цариград през Русе и Варна: с кираджийски коне до гр. Русе, отгдето с трена (Барон Хиршовата железница), придружени от Русе от Г-на Драган Цанков (бивш български министър, русофил) заминавахме за гр. Варна и, преди да стигнем във Варна, при пътуването с трена, по исканието на Драган Цанков и със съгласието на П. Р. Славейков, преименувахме ме и ме нарекоха от Панайот на Петко (на името на кръстника ми Петко Р. Славейков, понеже името Панайот било гръцко, а Петко — българско).

От Варна вечерта, часа около 6—7, с австрийския параход заминахме за Цариград, гдето стигнахме на другия ден сутринта, часа около 5—6, и след слизание то ни от парахода в Цариград, при Серкеджи-скелеси, отведоха ни на квартира при печатницата на П. Р. Славейков, на Одун-капия, гдето живях няколко години, като почнах занаята словослагател в печатницата. Аз схванах и научих тоя занаят в кратко време и станах добър работник словослагател и печатар“.

Пс-нататък летописецът разправя, че той наредил буквите на фермана, според който се учредила самостоятелна българска църква (1870 г.), издаден на български „с иждивението на П. Р. Славейков“.

„След Пруско-френската война в 1871 г. П. Р. Славейков бе заподозрян от турската власт за съучастник в Букурещкия революционен комитет, печатницата му бе затворена и запечатана от турската власт и всичката негова архива и кореспонденция и др. книжа бяха отнесени с чували в турската правителствена цензура, както и самия него (П. Р. Славейков), така и нази, 7—8 работника словослагатели от печатницата му, заедно с неговия син Рача и прислужницата му Катерина Стойова, търновчанка, ни отведоха в полицията (Паша-капусу) и арестуваха, гдето престояхме около десетина дена и ни освободиха всички след няколко разпитвания и по нямане на улики за престъпление или участие в комитетски работи в Букурещкия революционен комитет, пуснаха ни.

Тая печатница се унищожи съвършено и на Славейкова не се позволяваше да бъде вече вестникар, освен да прави даскалък и той бе принуден да стане учител. По искането на Екзархията той бе назначен такъв в гр. Одрин (Едирне), гдето замина, като взема и мене със себе си за ученик и за учител на малките деца от отделията.

С нас бяха и учениците от българското в Цариград училище — пак за ученици — а именно Спиро Гулабчев (сега книжар в гр. Русе), Андрея Башев (сега левчански жител), Трайчо Китанчев (умрял в София), Георги Измирлиев (обесен в гр. Горна Оряховица в турско време като революционер) — всички от Македония.

В Едирне много ни преследваше гръцкият владика и много ни пречеше. Постоянно имахме неприятности от турската власт, по исканието на гръцкия владика, но по умението на учителя ни П. Р. Славейков, властта нищо не можеше да ни направи, както и самият гръцки владика.

В Едирне имаше българи на служба в кавалерията на турската армия, съставляваща един баталион и наричаема „инат-казаклар“, които като българи и чувствителни и за инат на гръцкия владика, всяка неделя ни викаха — нас учениците (освен Славейкова) да ходим на черкова в махалата „Сарък-мегдан“, близо до казармата, и ни караха да четем в черковата на български, като принуждаваха по-па, българин-гръкоманин, да чете евангелието на караманлийски (турски език), а не на гръцки, а ний апостола казвахме на български език и на това искане на войниците българи гръцкият владика не можеше да ни напакости и попречи в пищо, понеже турската власт в Едирне казваше му (на владиката), „че това го иска царския аскер“ (подчертаното е все от автора. Д. М.) и като христия-

яни и българи и те могат и са свободни да си служат на вярата, ако и да са на турска военна служба.

И тъй ний, в продължение на една учебна година изкарахме и се борихме против гръцките шения много отлично, след което се завърнахме в Цариград¹.

Летописецът след това напуснал словослагателството, заминал за Влашко, участвувал в Сръбско-турската война и сетне в българското опълчение.

В тия спомени са важни няколко факта. От тях се установява датата на едно от идванията на Славейков от Цариград в Трявна и Търново — 1867 г. Петко Р. Славейков се бил установил в Цариград през 1864 г., а жена му и децата стояли в Трявна. „През две, през три години баща ни си дохождаше от Цариград в Трявна“, пише в спомените си синът му Рачо.¹

Потвърждават се сведенията за причината, поради която П. Р. Славейков бил арестуван в Цариград и му било запретиено да издава вестници — подозрение за участие в Букурещкия революционен комитет — и особено за учителствуването му в Одрин през 1874 г.

В тия спомени е разкрито името и родното място на Славейковата прислужница, по същевременно и вдъхновителка в живота и творчеството му — Катерина Стѣйова, за която досега не се знаеше от где е.²

Авторката на статията Соня Баева пита: „Колко е стояла Катерина в затвора и кога е била освободена — не ни е известно“ (там, стр. 18). Арестуваният заедно с нея Панайот В. Типографов уточнява, че в затвора „престояхме около десетина дена“.

Панайот В. Типографов свидетелствува, че това арестуване на Славейкова довело до унищожение на печатницата му, до лишаването му от възможността да бъде по-нататък вестникар и че това обстоятелство го върнало към учителското поприще в големия град Одрин, населен с доста българи.

До скоро не се знаеха кои са били учениците, които Славейков завел от Цариград в Одрин да му помагат в училището. Димитър Благоев, един от тях, пише в спомените си, че били „неколцина“, без да посочи някое име.³

Новооткрити документи дават имената на 12 Славейкови ученици в Одрин, между които обаче не се намират имената на Андрей Башев, Трайко Китанчев и Георги Измирлиев. Едно от имената на учениците е погрешно разчетено и неправилно изтълкувано: Стиру поп Костов е представено за Стерйо п. Костов, а в случая се касае за известния учител и книгоиздател Спиро Гулабчев.⁴

Тъй че спомените на П. В. Типографов допълват списъка на учениците, придружили Славейкова в Одрин. Някои от тях по-късно са се проявили като видни учители, общественици и революционери.

Славейков в писмо от Одрин (август 1874 г.) до екзархийския протосингел Йосиф описва трудностите, които спъвали дейността му там: заспалостта на българите, гръцките интриги и противодействието на унатите⁵, но нищо не говори за подкрепа, която са оказвали българските кавалеристи в турската армия — „инат-казаклар“ — за които П. В. Типографов дава ценни сведения, каквито не се намират и в най-новите изследвания на Славейковия живот⁶.

¹ Р. Славейков, Петко Рачов Славейков. Очерк за живота му и спомени за него. София. Хемус. 1927 г. стр. 27.

² Соня Баева. Една страница от живота на П. Р. Славейков. Литературна мисъл. Год. VI. 1962, кн. 6, стр. 15 и сл.

³ Д. Благоев. Кратки бележки из моя живот. София. 1945 г. стр. 12.

⁴ Иван Орманджиев. Нови данни за Д. Благоев и съучениците му в Одрин през учебната 1874/1875 г. Исторически преглед. Год. XVIII. 1962 г. кн. 3, стр. 80, 90.

⁵ Ив. П. Орманджиев. Нови данни за биографията на Д. Благоев. Исторически преглед. Год. XIII. 1957 г. кн. 2, стр. 72—83. Също у Ив. П. Орманджиев и д-р Ив. П. Пенаков. Д-р Петър Берон и Одринската българска мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“. София. БАН. 1958 г., стр. 238.

⁶ Светослава Славейкова, Петко Р. Славейков. Биографичен очерк. София. Български писател. 1959 г.

Тия кратки спомени на Панайот В. Типографов следователно осветляват два момента от бурния живот на П. Р. Славейков и допълват оскъдните данни, с каквито досега мемоарната книжнина разполага за тоя период от живота му и в това се състои тяхната историческа и литературна цена.

СРЕЩИ С НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

Борис Делчев

1

Всеки път, когато вдигна очи към лавицата с книги, където пазя всичко онова, без което ми е трудно да си представя моето всекидневие, погледът ми неволно пада върху една малка стихосбирка с гълъбов цвят, избеляла вече от годините, която носи познатото заглавие „Птици в нощта“. Оцеляла по чудо от бомбардировките и от безкрайните пътешествия от жилище в жилище, тази стихосбирка с корица сепесион, на която върху голяма буква П се възправя със спокойна самоувереност птицата; на мъдростта, контрастира някак необичайно със своите пъстри млади поестрими и се спотайва между тях с една малко старомодна свенливост, не особено присъща на нашето време. Родена в друга епоха, много различна от сегашната, тя идва със своето присъствие не само да възкреси в съзнанието ми един отминал етап на нашата литература, а и да ми напомни за моя пръв контакт с Николай Лилиев — един от поетите, които оказаха известно влияние върху духовната биография на моето поколение.

И днес още, в късните часове на деня, когато слънцето се спусне над Люлин и умсрата ме гласне към мълчалива размисъл, аз често посягам към стихосбирката „Птици в нощта“, разтварям я и започвам бавно да прелиствам нейните пожълтели страници. Прелиствам ги и по един вече придобит навик погледът ми се задържа най-дълго на последната страница, където редом до моя подпис, придружен с точната дата кога за първи път е прочетена книгата, намирам подписите и на неколцина някогашни мои съученици, които проявяваха интерес към изкуството и не можеха да живеят без поезия. След мене всеки от тях по свой начин е дал воля на своето отношение към прочетеното и поради липса на друга възможност го е изразил със знаците на една кабалистическа графика, чийто смисъл е не винаги трудно да се разбере. Така, без да ща, всеки път, когато разворя първата стихосбирка на Николай Лилиев, аз се виждам въвлечен в един отдавнашен разговор с поета, незагълъхнал напълно и днес — един разговор, в който се редуват съгласието и несъгласието, възторгът и мълчаливата съдържана уговорка към неговото поетическо дело.

Ето една спокойна изящна черта под стиховете „Но аз ще разкъсам скрепений печат на своя затвор — непознат и позорен...“ Очевидно тези стихове са изгълкувани като опоетизиран стремеж за освобождаване от наложените обществени условности на онзи свят, в който бяхме заставени да живеем — стремеж, който беше неотделим от нашите тогавашни мечтания, и това легато с химически молив придобива вече един съвсем определен смисъл. Изразено с думи, то би звучало приблизително така: „Поете, ти даваш израз и на моите вълнения.“ А на две други места, до стиховете „Във тоя век на хищно изтребление“ и „светът е далечен, престъпен и тън“ намирам удивителен и след това въпросителен знак, което означава съгласие и несъгласие едновременно. Наистина, гласи подтекстът, това е престъпен свят в един век на изтребление, но само той ли е — не съществува ли и неговата